

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ανακοπή ερημοδικίας

Ι. Έννοια, σκοπός και νομοθετική ρύθμιση

1. Νομοθετική ρύθμιση

Ανακοπή ερημοδικίας στο διοικητικό δικονομικό δίκαιο¹ προβλέπεται μόνο στα 1187 άρθρα 89-91 ΚΔΔικ και στα άρθρα 102-104 π.δ. 1225/1981. Δεν προβλέπεται ούτε στο π.δ. 18/1989, ούτε στη νομοθεσία περί ΑΕΔ. Παλαιότερα, όμως, προεβλέπετο στα άρθρα 162-164 ΚΦΔ και στο άρθρο 65 π.δ. 341/1978.

2. Ορισμός - Ratio

Ανακοπή ερημοδικίας στο διοικητικό δικονομικό δίκαιο είναι το μη μεταβιβα- 1188 στικό ένδικο μέσο με το οποίο ένας διάδικος, που δεν παραστάθηκε κατά τη συζήτηση ενδίκου βοηθήματος ή μέσου επειδή δεν κλητεύθηκε, ή επειδή δεν κλητεύθηκε νόμιμα ή επειδή, αν και κλητεύθηκε νόμιμα, δεν παραστάθηκε λόγω ανωτέρας βίας, ζητάει την εξαφάνιση της αποφάσεως που εκδόθηκε ερήμην του και την εκ νέου εκδίκαση της διαφοράς².

Πρόκειται για την περίπτωση της *αντικανονικής ή αιτιολογημένης ερημοδικίας*, της ερημοδικίας δηλαδή που οφείλεται είτε σε μη νόμιμη κλήση είτε σε ανωτέρα βία του διαδίκου. Αυτή θα οφείλεται εφόσον δεν πρόκειται για ανωτέρα βία, κυρίως στο γεγονός ότι το δικαστήριο εξέλαβε λαθεμένα ότι οι κλήσεις έλαβαν χώρα νομίμως.

1. Από τη βιβλιογραφία βλ. ιδίως *Γέσιου-Φαλσή*, ΤοΣ 1979.464 επ. (υπό τον ΚΦΔ), η ίδια, Το παραδεκτό της ανακοπής ερημοδικίας για λόγους ανωτέρας βίας κατά τον ΚΦορΔ, αφιέρωμα εις: Γ. Οικονομόπουλου, 1981, σ. 1 επ. (= Μελέτες 1981, σ. 539 επ.), *Μουζουράκη*, ΔΔ 1994.569 επ., *Πανταζάτο*, ΕΔΚΑ 2002.721 επ., *Σοϊλεντάκη*, Η ερημοδικία στη διοικητική δίκη, 1994, *Λαζαράτο*, Δ 1996.578-584.

2. Από την πρόσφατη νομολογία βλ. ιδίως: ΣτΕ 105/2018 (ανεπίτρεπτη η ανακοπή επί νομίμου κλητεύσεως της οποίας δεν έλαβε γνώση ο ανακόπτων λόγω αμελείας του δικηγόρου του), 746/2017 (λόγοι ανακοπής δεν προβάλλονται με αναίρεση), 1213/2017 (ομοίως), 3514/2017 (η ασορίστως επικαλούμενη αδυναμία επικοινωνίας ανακόπτοντος και πληρεξουσίσιου του δεν συνιστά ανωτέρω βία), ΟλΣτΕ 693/2014 (στο απαράδεκτο λόγω ποσού υπόκειται και η αίτηση αναιρέσεως κατά δικαστικής αποφάσεως με την οποία απορρίφθηκε ανακοπή ερημοδικίας-μειοψ.), ΣτΕ 689/2014 (όχι ανωτέρω βία λόγω δυνατότητας επικοινωνίας), ΣτΕ 3465/2014 (άκυρη ανάκληση πληρεξουσιότητας κατ'άρθρο 32 § 1 ΚΔΔικ δεν δημιουργεί λόγο ανωτέρας βίας), ΔΕφΑθ 998/2014 (μη επιτευχθείσα αποστολή κλήσεως προς συζήτηση με φαξ, δεν συνιστά ανωτέρα βία-έλλειψη επιμελείας του ανακόπτοντος), ΔΕφΑθ 2846/2013 (έλλειψη σήματος στο κινητό δεν συνιστά ανωτέρω βία), ΔΕφΑθ 3519/2013 (λόγοι ανακοπής ερημοδικίας δεν προβάλλονται με έφεση), ΔΕφΑθ 3763/2013 (ο κολικός νεφρού δεν συνιστά ανωτέρω βία).

Παλαιότερα, προ του ν. 2145/1993, στο αστικό δικονομικό δίκαιο προβλεπόταν και το ένδικο μέσο της *ανατιολόγητης ανακοπής ερημοδικίας*, για κάθε περίπτωση που ο ασκών αυτό δεν παραστάθηκε στην πρώτη συζήτηση της υποθέσεως ακόμα και αν είχε κλητευθεί νόμιμα³. Η ανατιολόγητη ανακοπή ερημοδικίας ευλόγως ουδέποτε ίσχυσε στη διοικητική δίκη, αφού σ' αυτή η διαδικασία προχωράει ακόμα και αν ο διάδικος είναι απών⁴, δεν τίθεται δε ζήτημα τεκμηρίου ομολογίας του, αν είναι καθ' ου, ή παραιτήσεώς του από το ένδικο βοήθημα, αν είναι ο επιτιθέμενος διάδικος.

Σκοπός της ανακοπής ερημοδικίας είναι κατά βάση η προάσπιση του δικαιώματος ακροάσεως του ερημοδικαζομένου προσώπου⁵, καθώς και η αρχή της δημοσιότητας των δικαστικών συνεδριάσεων.

II. Προϋποθέσεις του παραδεκτού της ανακοπής ερημοδικίας

1. Αρμόδιο δικαστήριο και νομιμοποιούμενα σε ανακοπή πρόσωπα

1189 Αρμόδιο προς εκδίκαση της ανακοπής ερημοδικίας είναι το πρωτοβάθμιο ή δευτεροβάθμιο δικαστήριο που εξέδωσε την ανακοπτόμενη απόφαση, το οποίο, όμως, την δικάζει υπό διαφορετική σύνθεση⁶.

Ενεργητικώς νομιμοποιούνται προς άσκηση της ανακοπής ερημοδικίας τα ακόλουθα πρόσωπα:

- (i) Διάδικοι μη παραστάντες επειδή δεν κλητεύθηκαν *καθόλου*.
- (ii) Διάδικοι μη παραστάντες επειδή δεν κλητεύθηκαν *νόμιμα*⁷.

3. Πρβλ. όμως, πλέον τα άρθρα 501 επ. ΚΠολΔ. Για την ανακοπή ερημοδικίας στο αστικό δικονομικό δίκαιο, βλ. ιδίως *Βερβεσό*, Δ 1974.545 επ., Δ 1975.598 επ., Δ 1976.132 επ., Δ 1977.786 επ., *Γέσιου-Φαλτσή*, Η επίδοση δικογράφων στην αλλοδαπή υπό το φως του άρθρου 20 Συντ. και των διεθνών συμβάσεων, 1989, *Γεωργίου*, ΑρχΝ 1983.43 επ., *Δωρή*, ΝοΒ 1990.777 επ., *Ηλιακόπουλο*, ΝοΒ 1995.167 επ., *Καργάδο*, Η προσβολή της ερήμην αποφάσεως, 1978, *Κολοτούρο*, Δ 1994.158 επ., του *ιδίου*, Συστήματα ανακοπής και εκπτώσεις ερημοδικίας. Συμβολή στην ερμηνεία του άρθρου 501 ΚΠολΔ, 1992, *Κουσουλό*, Δνη 1970.89 επ., *Λιβαδά/Ράμμο*, Πραγματεία περί ανακοπής, 2η έκδ. 1931, *Μαθία*, ΕλλΔνη 1995.11 επ., *Μπαλοδήμο*, Δ 1983.144 επ., *Νίκα*, Αρμ 1994.389 επ., *Νικόπουλο*, Δ 1973.643 επ., *Ρίκο*, ΕλλΔνη 1983.895 επ., *Διαμαντόπουλο*, Η ανωτέρω βία ως λόγος ανακοπής ερημοδικίας 1997.

4. Πρβλ. άρθρα 28 π.δ. 18/1989, 34, 135 §§ 1, 2 ΚΔΔικ, 16 ν. 345/1976.

5. Πρβλ. ενδεικτικώς για αυτή τη θεμελίωση *Διαμαντόπουλο*, Η ανωτέρω βία ως λόγος ανακοπής ερημοδικίας 1977, σ. 28 επ. (με πληθώρα παραπομπών στην υποσ. 22), *Μητσόπουλο*, Δ 1975.680, *Σοϊλεντάκη*, Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας, σ. 152, *Γεωργίου*, ΕλλΔνη 1982.201 = Αρμ. 1982.422. Αντίθετοι σ' αυτή τη θεμελίωση ο *Καργάδος*, Δ 1978.702 επ. («ωραίοι, αλλ' επικίνδυνον σχήμα λόγου») και η *Απαλαγάκη*, Το δικαίωμα ακροάσεως των διαδίκων στην πολιτική δίκη, 1989, σ. 183.

6. Άρθρο 82 ΚΔΔικ.

7. Διάδικος που δεν κλητεύθηκε νομίμως αλλά παρέστη δεν δικαιούται να ανασκήσει ανακοπή ερημοδικίας διότι στην περίπτωση αυτή το ελάττωμα της κλητεύσεως *θεραπεύεται*. Πρόκειται για *γενική αρχή* συναγόμενη στον ΚΔΔικ από τα άρθρα 61 § 6 και 135 § 1 εδ. α' και στο π.δ. 18/1989 από τα άρθρα 21 § 6 και 49 § 3.

- (iii) Διάδικοι που αν και κλητεύθηκαν νόμιμα δεν παραστάθηκαν λόγω ανωτέρας βίας.
- (iv) Τα πρόσωπα του άρθρου 84 § 2 ΚΔΔικ, ήτοι καθολικοί ή οιονει καθολικοί διάδοχοι και όσοι έγιναν ειδικοί διάδοχοι μετά την άσκηση του ενδίκου βοηθήματος⁸ για το οποίο εξεδόθη η προσβαλλόμενη με ανακοπή ερημοδικίας απόφαση.

Αρα δεν νομιμοποιούνται προς άσκηση ανακοπής ερημοδικίας τρίτοι ή πρόσωπα που παραστάθηκαν, παρόλο που δεν κλήθηκαν νόμιμα. Ως παράσταση νοείται όχι η φυσική παράσταση⁹, αλλά η δικονομικώς έγκυρη παράσταση (π.χ. με έγκυρη νομιμοποίηση του πληρεξουσίου δικηγόρου).

2. Αποφάσεις υποκείμενες σε ανακοπή

Σε ανακοπή ερημοδικίας υπόκεινται οι οριστικές, μη οριστικές και εν μέρει οριστικές αποφάσεις κάθε τδδ, είτε είναι πρωτόδικες (του Πρωτοδικείου ή του Εφετείου)¹⁰, είτε είναι κατ' έφεση¹¹, είτε κατ' αναθεώρηση¹².

Δεν υπόκεινται σε ανακοπή ερημοδικίας, κατά τα προαναφερθέντα, αποφάσεις του ΣτΕ και του ΑΕΔ.

3. Προθεσμία ασκήσεως ανακοπής ερημοδικίας

Η γνήσια προθεσμία ασκήσεως της ανακοπής είναι 60 ημερών και αρχίζει από 1190 την επίδοση της προσβαλλόμενης αποφάσεως ή την πλήρη γνώση της. Ως πλήρης γνώση θα πρέπει να θεωρηθεί όχι απλώς η γνώση του διατακτικού, αλλά και των αιτιολογιών της αποφάσεως. Ειδικά στις περιπτώσεις επιστροφής παράνομων επιδοτήσεων η προθεσμία της ανακοπής ερημοδικίας, όπως και της εφέσεως, αναθεώρησης, τριτανακοπής και αναιρέσεως είναι 30 ημερών από της επιδόσεως της αποφάσεως¹³.

8. Βλ. ανωτέρω Κεφάλαιο Πρώτο.

9. Κατά πάγια νομολογία δικηγόρος που παρεστάθη φυσικά, αλλά όχι δικονομικά, ζητώντας προθεσμία προς υποβολή νομιμοποιητικών εγγράφων που δεν υπέβαλε, μπορεί να ασκήσει ανακοπή ερημοδικίας, εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις της (μη κλήτευση, παράτυπη κλήτευση, ανωτέρα βία). Έτσι ΣτΕ 1232/1992, 1201/1993, ΕΔΚΑ 1993.728 = ΔΔ 1994.567, ΣτΕ 1401/2003, 2546/2008 (πάροδος άπρακτης της προθεσμίας υποβολής νομιμοποιητικών λόγω ανωτέρας βίας). Βλ. και το κείμενο στη συνέχεια υπό II 7 (Αιτιώδης συνάφεια μεταξύ μη παραστάσεως και προσβαλλόμενου λόγου ανακοπής).

10. Βλ. ΟλΣτΕ 360/1992, ΔΦΝ 1993.1382 = ΔΔ 1992.292 (ανακοπή κατά αποφάσεως Εφετείου σε πρώτο βαθμό).

11. Άρθρο 83 § 1 εδ. γ' ΚΔΔικ.

12. Άρθρο 105 § 2 ΚΔΔικ.

13. Άρθρο 28 ν. 2520/1997 (όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 2 § 5 ν. 2732/1999). Βλ. και τις ειδικές προθεσμίες των άρθρων 226 § 2 (ανακοπή ερημοδικίας επί αποφάσεως που εξεδόθη επί ανακοπής εκτελέσεως - 30 ή 10 ημέρες αν προσβάλλεται απόφαση επί ανακοπής εκτελέσεως κατά προγράμματος πλειστηριασμού), 261 § 2, 272 ΚΔΔικ (με έναρξη τη λήξη του χρόνου αναρτήσεως δικαστικής αποφάσεως - 5 ημέρες).

Η καταχρηστική προθεσμία ασκήσεως της ανακοπής ερημοδικίας είναι 3 ετών από της δημοσιεύσεως της αποφάσεως¹⁴. Άσκηση ανακοπής ερημοδικίας μετά την πάροδο της καταχρηστικής προθεσμίας είναι βέβαια δυνατή, όμως η ανακοπή θα πρέπει να απορριφθεί ως *απαράδεκτη*¹⁵.

Η άσκηση εφέσεως πριν την πάροδο της προθεσμίας ανακοπής δεν σημαίνει παραίτηση από του δικαιώματος ανακοπής. Κατά συνέπεια αν ο εκκαλών παραιτηθεί από το δικόγραφο της εφέσεως μπορεί να ασκήσει εμπρόθεσμα τριτανakoπή.

Η προθεσμία και η άσκηση της ανακοπής ερημοδικίας δεν αναστέλλουν την εκτέλεση της προσβαλλόμενης αποφάσεως¹⁶. Ο δικαστής μπορεί, όμως, μετά από αίτηση αναστολής να χορηγήσει αναστολή τόσο της αποφάσεως κατά τα άρθρα 206-209 ΚΔΔικ¹⁷ όσο και της αρχικής πράξεως κατ' άρθρο 88 ΚΔΔικ.

4. Έννομο συμφέρον

- 1191 Ο ασκών ανακοπή ερημοδικίας πρέπει να έχει υποστεί βλάβη στα δικαιώματα ή έννομα συμφέροντά του προκειμένου να έχει έννομο συμφέρον για άσκηση ανακοπής ερημοδικίας¹⁸. Έτσι αν ο ανακόπτων είναι ο νικήσας διάδικος στην ανακοπτόμενη απόφαση κατά κανόνα δεν θα έχει έννομο συμφέρον προς άσκηση ανακοπής ερημοδικίας. *Εξάιρεση* υπάρχει στην περίπτωση που το ένδικο βοήθημα του αντιδίκου του ανακόπτοντος απερρίφθη για λόγους τυπικούς, ενώ κατά την ανακοπή ερημοδικίας θα έπρεπε να απορριφθεί για λόγους ουσιαστικούς¹⁹.

Το έννομο συμφέρον πρέπει να υπάρχει σε δύο χρονικά σημεία. Κατά τον χρόνο ασκήσεως της ανακοπής και κατά τον χρόνο συζητήσεώς της²⁰. Η κρίση του δικαστηρίου της ουσίας για την ύπαρξη εννόμου συμφέροντος δεν ελέγχεται κατ' αναίρεση²¹.

14. Προκειμένου για εκλογικές διαφορές η καταχρηστική προθεσμία είναι 6μηνη (άρθρα 261 § 3, 272 ΚΔΔικ).

15. Πρβλ. Χατζητζανή, όπ.π., άρθρα 89-91, αρ. 12.

16. Έτσι και στην πολιτική δίκη μετά το άρθρο 3 § 15 ν. 2207/1994 που κατάργησε τα παλαιότερα άρθρα 504-506 ΚΠολΔ.

17. Η δυνατότητα αυτή υπάρχει μόνο μετά την τροποποίηση του άρθρου 206 ΚΔΔικ με το άρθρο 23 ν. 3659/2008. Προ του νόμου αυτού δικαίωμα προς άσκηση αιτήσεως αναστολής κατά αποφάσεως είχαν μόνο οι διάδικοι της αρχικής δίκης και όχι όποιος ασκεί το ένδικο μέσο. Έτσι αποκλείονταν εμμέσως η αίτηση αναστολής επί των ενδίκων μέσων της τριτανakoπής και της ανακοπής ερημοδικίας.

18. ΟΛΑΠ 15/2001. Βλ. την κρίσιμη διάταξη της ΟΛΑΠ 15/2001, σε: Λαζαράτο, Εφαρμογές Διοικητικής Δικονομίας ΙΙΙ, Ένδικα μέσα, σ. 25. Σύμφωνα με την απόφαση υφίσταται ανάγκη in concreto ελέγχου του εννόμου συμφέροντος, καθώς και της υπάρξεως αιτιώδους συνάφειας μεταξύ εννόμου συμφέροντος και ανακοπής ερημοδικίας: «... πρέπει να διαπιστωθεί η ύπαρξη βλάβης από την προσβαλλόμενη απόφαση και να αξιολογηθεί αν η ασκούμενη ανακοπή αποτελεί ικανό και αναγκαίο μέσο για την αποτροπή αυτής της βλάβης».

19. ΟΛΑΠ 175/1984.

20. Πρβλ. ΑΠ 13/1987, 1244/1978.

21. ΟΛΑΠ 15/2001. Είναι, όμως, αμφίβολο αν η αιτιολογία της ΟΛΑΠ 15/2001 είναι ορθή. Σύμφωνα με την απόφαση: «... η κρίση για ένα τόσο σοβαρό ζήτημα, συναρτώμενο προς την εφαρμογή της νομικής έννοιας του εννόμου συμφέροντος δεν μπορεί να εξετάζεται παρεμπιπτόντως».

5. Παραδεκτοί λόγοι ανακοπής ερημοδικίας

Τα στοιχεία του παραδεκτού της ανακοπής ερημοδικίας είναι τρία και πρέπει να υφίστανται σωρευτικώς: 1192

- (i) μη παράσταση του διαδίκου στη συζήτηση της υποθέσεως επί της οποίας εξεδόθη η προσβαλλόμενη απόφαση,
- (ii) προβολή ενός από τους τρεις λόγους ανακοπής του άρθρου 89 ΚΔΔικ ήτοι:
  - της μη κλητεύσεως ή
  - της μη νομίμου κλητεύσεως ή
  - της ανωτέρας βίας,
- (iii) αιτιώδης συνάφεια μεταξύ μη παραστάσεως και του προβαλλόμενου υπό (ii) λόγου ανακοπής (μη κλητεύσεως - μη νομίμου κλητεύσεως - ανωτέρας βίας).²²

Και τα τρία αυτά στοιχεία είναι απαραίτητα για το παραδεκτό του δικογράφου της ανακοπής ερημοδικίας κατ' άρθρο 87 (β) ΚΔΔικ. Οι λόγοι της ανακοπής υπό (ii) αναλύονται κατωτέρω ως στοιχεία του βασίμου της. Ειδικώς, όμως, η μη παράσταση και η αιτιώδης συνάφεια αναλύονται στη συνέχεια ως στοιχεία του παραδεκτού της.

6. Η μη παράσταση του διαδίκου στη συζήτηση της υποθέσεως

Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα η παράσταση διαδίκου πρέπει να είναι δικονομικώς έγκυρη κατά τα διαλαμβανόμενα στα άρθρα 27-32 ΚΔΔικ. 1193

Μη παραστάς διάδικος είναι ο δικονομικώς μη παραστάς, έστω και αν υπάρχει φυσική παράσταση²³. Έτσι, ενδεικτικώς μη παραστάντες διάδικοι, υπό την έννοια του άρθρου 89 ΚΔΔικ είναι τα ακόλουθα πρόσωπα:

- (i) Ο παραστάς μόνο κατά την προεκφώνηση και όχι κατά την κυρίως συζήτηση της υποθέσεως (επιχ. από το άρθρο 135 § 2 ΚΔΔικ)²⁴. Έτσι δικαίωμα ανακοπής ερημοδικίας έχει αυτός που παραστάθηκε κατά την προεκφώνηση της υποθέσεως, ζήτησε και δεν πήρε αναβολή της υποθέσεως και στη συνέχεια αποχώρησε από το δικαστήριο²⁵.
- (ii) Αυτός που παρέστη φυσικά, ζήτησε προθεσμία για νομιμοποίηση και στη συνέχεια δεν την προσκόμισε²⁶.

22. Το σημαντικό αυτό στοιχείο παραδεκτού της ανακοπής ερημοδικίας δεν έχει προσεχθεί από τη θεωρία, ενώ προκύπτει από το γράμμα του άρθρου 89 ΚΔΔικ (επειδή δεν κλητεύθηκε...). Πρβλ. Λαζαράτο, Νόμιμη παράσταση του διαδίκου και ανακοπή ερημοδικίας στη διοικητική δίκη, Δ 1996.578-584.

23. Πρβλ. όλη τη νομολογία της υποσ. 9.

24. Βλ. το επιχείρημα από το άρθρο 135 § 2 ΚΔΔικ σε: Χατζητζανή, όπ.π., άρθρα 89-91, αρ. 7.1, σ. 668 (παράσταση είναι η κατά τη συζήτηση και όχι η κατά την προεκφώνηση τοιαύτη).

25. Βλ. Λαζαράτο, Εφαρμογές II, σ. 24, ΑΠ 484/1996, Χατζητζανή, όπ.π., σ. 668.

26. Βλ. όλη τη νομολογία της υποσ. 9 και ιδίως ΣτΕ 1201/1993, ΔΔ 1994.567 επ. (7μελής - Α' Τμήμα - μειοψ.). Μάλλον λαθεμένα ο Χατζητζανής, όπ.π., σ. 667, θεωρεί τη ΣτΕ 1201/1993 «παρέκκλιση» από τη γραμμή του ΣτΕ, σύμφωνα με την οποία η παράσταση θεραπεύει το ελάττωμα

- (iii) Ο παραστάς με εμφανισθέντα ως πληρεξούσιο που δεν νομιμοποιήθηκε νομίμως ή η πληρεξουσιότητά του έχει λήξει κατ' άρθρο 31 ΚΔΔικ ή παύσει κατ' άρθρο 32 ΚΔΔικ²⁷.

7. Η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ μη παραστάσεως και προβαλλόμενου λόγου ανακοπής

- 1194 Κατά τις θεωρητικές αναπτύξεις της ανακοπής ερημοδικίας τόσο στο αστικό όσο και στο διοικητικό δικονομικό δίκαιο δεν έχει προσεχθεί επαρκώς ότι ο νόμος τάσσει παλαιότερα μέσω του αιτιολογικού συνδέσμου «ως», και τώρα στη δημοτική μέσω της λέξεως «επειδή», μία σημαντική πρόσθετη προϋπόθεση του παραδεκτού της ανακοπής ερημοδικίας. Ο νομοθέτης δίνοντας το δικαίωμα ανακοπής ερημοδικίας μόνο στον διάδικο που δεν παραστάθηκε κατά τη συζήτηση ενδίκου βοηθήματος ή μέσου *επειδή* δεν κλητεύθηκε ή δεν κλητεύθηκε νόμιμα ή συντρέχει στο πρόσωπό του λόγος ανωτέρας βίας, απαιτεί την ύπαρξη *αιτιώδους συνάφειας* μεταξύ μη παραστάσεως του διαδίκου και προβαλλόμενου λόγου ανακοπής.

Έτσι στην περίπτωση που εκλήθη να κρίνει η, ιδιαίτερα σημαντική για το δίκαιο της ανακοπής ερημοδικίας, απόφαση ΣτΕ 1201/1993²⁸, όπου ο εμφανισθείς διάδικος ζήτησε προθεσμία για πληρεξούσιο και στη συνέχεια δεν το προσκόμισε, θα μπορούσε κάλλιστα να τεθεί το ζήτημα *ελλείψεως αιτιώδους συνάφειας* μεταξύ μη παραστάσεως (υπό τη δικονομικώς αυστηρή έννοια) και συνδρομής λόγου ερημοδικίας. Ο διάδικος δεν «παρεστάθη» δικονομικώς ίσως όχι λόγω της μη κλητεύσεώς του, αλλά λόγω του ότι θεώρησε ότι η έκβαση της υποθέσεως υπό την παρούσα σύνθεση του δικαστηρίου δεν θα ήταν ευνοϊκή γι' αυτόν.

Το Ανώτατο Δικαστήριο ορθώς απεφάνθη κατά πλειοψηφία ότι εν προκειμένω οι προϋποθέσεις της ανακοπής ερημοδικίας συνεχίζουν να υφίστανται²⁹.

εφόσον ο διάδικος δεν αντιλέξει. Ο Χατζητζανής ταυτίζει έτσι *φυσική* και *δικονομική παράσταση*.

27. Εφόσον, όμως, δεν έχουν τηρηθεί όλες οι προϋποθέσεις του άρθρου 32 § 2 ΚΔΔικ, ήτοι (i) η κοινοποίηση της εγγράφου δηλώσεως ανακλήσεως της πληρεξουσιότητας με δικαστικό επιμελητή στον πληρεξούσιο και όλους τους διαδίκους, και (ii) κατάθεση της δηλώσεως μαζί με τα αποδεικτικά κοινοποιήσεων στη γραμματεία του δικαστηρίου, η πληρεξουσιότητα συνεχίζει να υφίσταται, η παράσταση είναι νόμιμη και ζήτημα ανακοπής ερημοδικίας δεν τίθεται. Έτσι Λαζαράτος, Εφαρμογές III, σ. 23-24, Χατζητζανής, όπ.π., σ. 667, ΔΕφθεσ/κης 126/1991, Δ 1991.563, ΣτΕ 1593/2000.
28. Βλ. ΣτΕ 1201/1993, ΔΔ 1994.567 επ. (μειοψ.) και Λαζαράτος, Δ 1996.578/584, Εφαρμογές III, σ. 25 (όπου και ερωτήματα προς εμβάθυνση: (i) Τι θεωρία αιτιώδους συνάφειας για την ερμηνεία του «επειδή» του άρθρου 89 ΚΔΔικ θα πρέπει να ακολουθηθεί; (ii) Η «υποθετική αιτιότητα» μπορεί να λαμβάνεται υπόψη; (iii) Μπορεί ο αναγνώστης να φανταστεί περιπτώσεις που, παρά τη σύμφωνη με το Σύνταγμα ερμηνεία του άρθρου 88 ΚΔΔικ, η αιτιώδης συνάφεια δεν υφίσταται. Βλ. απάντηση στο ερώτημα (iii) στη συνέχεια του κειμένου. Βλ. και όλη τη νομολογία της υποσ. 9 και ιδίως ΣτΕ 550/2014, 1401/2003, 2546/2008, αλλά και τις παλαιότερες Ολ-ΣτΕ 2097/1979 και ΣτΕ 1232/1992.
29. Πρβλ. όμως, και τη γνώμη της μειοψηφίας της αποφάσεως, καθώς και την ΟλΣτΕ 2097/1979. Η ΣτΕ 1201/1993 ερμήνευσε διατάξεις του π.δ. 341/1978 ανάλογες με αυτές του ΚΔΔικ.

Ως περιπτώσεις όπου κατ' αρχήν η αιτιώδης συνάφεια δεν θα πρέπει να θεωρηθεί δεδομένη, θα μπορούσαν να αναφερθούν οι ακόλουθες:

- (i) Η περίπτωση που ο διάδικος δεν παρεστάθη λόγω μη αναρτήσεως του εκθέματος του άρθρου 132 ΚΔΔικ.
- (ii) Η περίπτωση που ο διάδικος δεν παρεστάθη διότι νόμιζε εσφαλμένα ότι η χορηγηθείσα πληρεξουσιότητα έχει παύσει ή ανακληθεί κατά τα άρθρα 32 επ. ΚΔΔικ, το δε πληρεξούσιο βρίσκεται στο φάκελο της υποθέσεως³⁰.
- (iii) Η περίπτωση που ο διάδικος δεν έλαβε γνώση της νόμιμης κλητεύσεως, λόγω του ότι ο πληρεξούσιός του δεν τον ενημέρωσε³¹.
- (iv) Η περίπτωση της, κατ' άρθρο 133 § 4 ΚΔΔικ, αποβολής του θορυβούντος διαδίκου ή της κατ' άρθρο 136 ΚΔΔικ διακοπής της παραστάσεώς του³².

Πάντως σύμφωνη με το άρθρο 20 § 1 Συντ. ερμηνεία του άρθρου 89 ΚΔΔικ θα πρέπει να οδηγεί στο συμπέρασμα ότι *εν αμφιβολία* η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ μη παραστάσεως και προβαλλόμενου λόγου ανακοπής είναι δεδομένη³³.

8. Απαραίτητα στοιχεία του δικογράφου της ανακοπής

Τα απαραίτητα στοιχεία του δικογράφου της ανακοπής είναι, κατά τα προεκτε- 1195
θέντα, αυτά που απαιτούνται από τα άρθρα 45 και 87 ΚΔΔικ.

Οι λόγοι της ανακοπής και ιδίως η μη (νομότυπη) κλήτευση και η ανωτέρα βία πρέπει να είναι ορισμένοι και να εξειδικεύονται. Απλή μνεία της μη κλητεύσεως ή της υπάρξεως ανωτέρας βίας καθιστά το δικόγραφο αόριστο. Απαιτείται επίσης μνεία της μη παραστάσεως και της υπάρξεως της αιτιώδους συνάφειας μεταξύ μη παραστάσεως και προβαλλόμενου λόγου ανακοπής.

Αίτημα της ανακοπής ερημοδικίας είναι η εξαφάνιση (και όχι η μεταρρύθμιση) της ανακοπτόμενης αποφάσεως και η εκ νέου εκδίκαση της διαφοράς. Το αίτημα του αρχικού δικογράφου επί του οποίου εξεδόθη η ανακοπτόμενη απόφαση δεν περιλαμβάνεται στο δικόγραφο της ανακοπής ερημοδικίας³⁴.

9. Τρόπος ασκήσεως της ανακοπής ερημοδικίας

Η ανακοπή ερημοδικίας ασκείται, όπως όλα τα ένδικα μέσα, με κατάθεση δικο- 1196
γράφου στη γραμματεία του δικαστηρίου που εξέδωσε την προσβαλλόμενη απόφαση. Αντίγραφο του δικογράφου της ανακοπής με κλήση προς παράσταση και σημεί-

30. Βλ. όπ.π. υποσ. 27, ΔΕφθεσ/κης 126/1991, ΔΔ 1991.563, ΣτΕ 1593/2000, ΔΔ 2001.374.

31. Πρβλ. Χατζητζανή, όπ.π., σ. 667, ο οποίος επισημαίνει ότι είναι διάφορον το θέμα της τυχόν ευθύνης των προσώπων αυτών.

32. Πρβλ. Χατζητζανή, όπ.π., σ. 668.

33. Αυτό είναι το βασικό συμπέρασμα της μελέτης μου, in Δ 1996.578-584. Η ΣτΕ 1201/1993 δεν εκμεταλλεύεται την επιχειρηματολογία της αιτιώδους συνάφειας, αλλά αρκείται στη διάκριση μεταξύ οικονομικής και φυσικής παραστάσεως, που δεν ικανοποιεί εν προκειμένω πλήρως την απαίτηση πλήρους αιτιολογίας.

34. Έτσι Δαγτόγλου, όπ.π., αρ. 923. Για τα απαραίτητα στοιχεία του δικογράφου και τη σχετική ακυρότητα από την έλλειψή τους, βλ. ΣτΕ 1138/2013 (Β' Τμήμα).

ωση της δικασίμου επιδίδεται στον αντίδικο του ανακόπτοντος κατά τα διαλαμβανόμενα στο άρθρο 128 ΚΔΔικ, 60 πλήρεις ημέρες πριν τη συζήτηση.

Ο ανακόπτων πρέπει επίσης να καταβάλει για το παραδεκτό της ανακοπής παράβολο³⁵, το οποίο μειούται στο μισό αν η ανακοπή στρέφεται κατά αποφάσεως μονομελούς δικαστηρίου (άρθρο 277 § 5 ΚΔΔικ).

III. Οι λόγοι της ανακοπής ερημοδικίας

1. Παρουσίαση των τριών λόγων

- 1197 Εφόσον, κατά τα προαναφερθέντα, υφίσταται μη παράσταση του διαδίκου στην αρχική δίκη και αιτιώδης συνάφεια μεταξύ μη παραστάσεως και προβαλλόμενου λόγου ανακοπής, οι λόγοι για τους οποίους μπορεί το ένδικο μέσο της ανακοπής ερημοδικίας να θεωρηθεί βάσιμο είναι τρεις:

- (i) η μη κλήτευση του διαδίκου,
- (ii) η μη νόμιμη ή εκπρόθεσμη κλήτευσή του,
- (iii) η ανωτέρα βία.

Υπό την ισχύ του ΚΦΔ και μέχρι του άρθρου 4 ν. 2479/1997 η ανωτέρα βία προεβλέπετο ως λόγος ανακοπής μόνο από τη νομολογία³⁶ και όχι ρητώς από το νομοθέτη.

2. Μη κλήτευση του διαδίκου

- 1198 Ο πρώτος λόγος ανακοπής αφορά την παντάπασι μη κλήση του διαδίκου κατ' άρθρο 128 ΚΔΔικ³⁷. Μη ανάρτηση του εκθέματος της συζητήσεως δεν έχει βέβαια σχέση με την κλήση προς συζήτηση. Ο λόγος αυτός ανακοπής δεν αφορά επίσης την έλλειψη κλήσεως σε άλλες διαδικαστικές πράξεις πέραν της συζητήσεως, που μπορούν απλώς να δημιουργούν δικονομικές ακυρότητες ή παραβάσεις ουσιώδους τύπου περί τη διαδικασία.

35. Πρβλ. Χατζητζανή, όπ.π., σ. 671.

36. Επρόκειτο κατά τη νομολογία για κενό δικαίου καλυπτόμενο μέσω του άρθρου 20 § 1 Συντ. Πρβλ. ΣτΕ 932-3/1979, ΟλΣτΕ 2097-8/1979, ΤοΣ 1979.493 (495), ΣτΕ 26/1990, ΕλλΔνη 1991.878. Η ανωτέρα βία ως λόγος αιτιολογημένης ανακοπής ερημοδικίας στην πολιτική δίκη καθιερώθηκε με το άρθρο 9 § 1 ν. 2145/1993 παράλληλα με την κατάργηση για δεύτερη φορά του θεσμού της ανααιτιολόγητης ανακοπής ερημοδικίας. Έτσι ικανοποιήθηκε πάγιο αίτημα της θεωρίας. Έτσι μετουσιώθηκε σε δικονομική αρχή «impossibilium nulla est obligatio» η δικαϊκή αρχή «των αδυνάτων ουδεμία εστίν ενοχή» (Βασιλικά, Β', γ' 185). Βλ. λεπτομέρειες και πληθώρα περαιτέρω παραπομπών σε: Διαμαντόπουλο, Η ανωτέρα βία ως λόγος ανακοπής ερημοδικίας, 1997, σ. 28 επ. Με την καθιέρωση της ανωτέρας βίας ως λόγου ανακοπής ερημοδικίας στην πολιτική δίκη, έπαψε η ανάγκη προσφυγής στον θεσμό της επαναφοράς των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση.

37. Η οποία θεραπεύεται με την παράσταση του διαδίκου, εφόσον αυτός επιπλέον δεν αντιλέξει. Πρβλ. υποσ. 7 (άρθρα 61 § 6 και 135 § 1 εδ. α' ΚΔΔικ).

3. Μη νομότυπη ή μη εμπρόθεσμη κλήτευση

Μη νομότυπη είναι η κλήση όταν δεν εμπεριέχει όλα τα απαραίτητα στοιχεία 1199 που την καθιστούν ακριβή και ορισμένη ή όταν η επίδοσή της έγινε κατά παράβαση των περί επιδόσεων διατάξεων. Η σχετική ακυρότητα της κλήσεως αίρεται βέβαια αν ο διάδικος παραστεί κατά τη συζήτηση και δεν αντιλέξει, ο λόγος, όμως, ανακοπής ερημοδικίας που προϋποθέτει μη παράσταση είναι δεδομένος. Αν η κλήση είναι νομότυπη, το γεγονός ότι ο διάδικος δεν έλαβε γνώση της υπαίτια ή ανυπαίτια δεν δημιουργεί λόγο ανακοπής ερημοδικίας³⁸.

Συναφής είναι και η περίπτωση της πλασματικής επιδόσεως στο εξωτερικό, η οποία ακόμα και αν θεωρηθεί σύμφωνη με το Σύνταγμα και το κοινοτικό δίκαιο, εφόσον δεν συνοδευθεί από έγκαιρη *πραγματική* επίδοση, υπό την έννοια της Συμβάσεως της Χάγης, δημιουργεί λόγο ανακοπής ερημοδικίας υπό την έννοια της ανωτέρας βίας³⁹.

Όσο βέβαια οι πλασματικές επιδόσεις δεν θεωρούνται αντισυνταγματικές ή αντίθετες στο διεθνές δίκαιο⁴⁰ συνιστούν νόμιμο τρόπο επιδόσεως της κλήσεως προς συζήτηση⁴¹.

38. Λόγω ελλείψεως αιτιώδους συνάφειας μεταξύ μη παραστάσεως και προβαλλόμενου λόγου ανακοπής.

39. Πρβλ. *Δωρή*, ΝοΒ 1990.777 επ., *Γέσιου-Φαλτσή*, Η επίδοση δικογράφου στην αλλοδαπή, σ. 50, *Νίκα*, Αρμ 1982.305 επ. Κατά την *Γέσιου-Φαλτσή*, ό.π., σ. 50, η πλασματική επίδοση είναι ανυπαρκτή επίδοση, διότι αντιτίθεται σε συνταγματική διάταξη. Ο *Δωρής*, ό.π., αντιμετωπίζει το ζήτημα ως θέμα εναρμονισμένης με το Σύνταγμα ερμηνείας, διατυπώνοντας επιφυλάξεις στην άποψη της *Γέσιου-Φαλτσή* σε μεθοδολογικό, δογματικό, πρακτικό και τελολογικό επίπεδο. Ο *Νίκας*, ό.π., θεωρεί ότι είναι παρακινδυνευμένο να θεωρηθεί ότι το σύστημα της πλασματικής επιδόσεως αντιστρατεύεται τη συνταγματική αρχή της προηγούμενης ακροάσεως (Παρατηρήσεις στην Εφθεσ/κης 1415/1981).

40. Πρβλ. ΣτΕ 3597/2001, ΝοΒ 2002.1361, ΟλΣτΕ 3846/2000, ΕΔΚΑ 2001.514 (οι διατάξεις της Συμβάσεως της Χάγης τροποποιούν τα άρθρα 134 και 136 ΚΠολΔ που ισχύουν στην ακυρωτική δίκη). Εντούτοις το άρθρο 54 ΚΔΔικ εξακολουθεί να ισχύει και μετά τη Σύμβαση της Χάγης και τον Κανονισμό 1348/2000, διότι η συντριπτική πλειοψηφία των διαφορών ουσίας δεν μπορούν να θεωρηθούν αστικές ή εμπορικές υποθέσεις.

41. Εντούτοις παρά την εγκυρότητά της η *πλασματική επίδοση* στη διαφορά ουσίας μπορεί να δημιουργεί λόγο ανακοπής ερημοδικίας λόγω *ανωτέρας βίας*, παρά την αντίθετη νομολογία στο πεδίο του αστικού δικονομικού δικαίου, για τους ακόλουθους λόγους: (i) Διότι η πλασματική επίδοση εν γένει εμφανίζει προβλήματα συνταγματικότητας. (ii) Διότι αυτή η ερμηνεία οδηγεί σε μεγαλύτερη ενοποίηση του αστικού και του διοικητικού δικονομικού δικαίου, καθώς και στην ενιαία αντιμετώπιση ακυρωτικών και ουσιαστικών διαφορών. (iii) Διότι η άποψη αυτή συμβάλλει και στην ενιαία δικονομική αντιμετώπιση των διαφορών ουσίας, δεδομένου ότι κάποιες από αυτές θα μπορούσαν να θεωρηθούν αστικές υποθέσεις υπό ευρεία έννοια με αποτέλεσμα να εφαρμόζεται η Σύμβαση της Χάγης γι' αυτές και να μένει ανεφάρμοστο το άρθρο 54 ΚΔΔικ. Πρβλ. και την παλαιότερη νομολογία των πολιτικών δικαστηρίων που αρνείτο να δεχθεί ανωτέρα βία επί εγκύρου πλασματικής επιδόσεως σε: ΑΠ 1126/1975, ΝοΒ 1976.413, ΠολΠρωτΑθ 2408/1974, ΝοΒ 1975.679. Πρβλ. ΔΕφΑθ 2968/1973, ΔΔνη 1974.355 (δεν συνιστά ανωτέρα βία η αδυναμία έγκαιρης μεταφράσεως του επιδοθέντος στην αλλοδαπή δικογράφου), ΣτΕ 726/1950 (δεν συνιστά ανωτέρα βία η αδυναμία ανευρέσεως δικηγόρου στην Ελλάδα).

Εκπρόθεσμη είναι κάθε επίδοση κλήσεως που δεν έχει τηρήσει την προπαρασκευαστική προθεσμία των 60 ημερών του άρθρου 128 ΚΔΔικ ή κάθε στενότερη που έχει τάξει ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου για λόγους επείγοντος⁴².

4. Ανωτέρα βία

(α) Γενική εννοιολογική προσέγγιση

- 1200 Ως ανωτέρα βία⁴³ που συνιστά λόγο ανακοπής ερημοδικίας, μπορούμε να ορίσουμε κάθε απρόβλεπτο γεγονός⁴⁴, φυσικό ή προερχόμενο από ανθρώπινη ενέργεια, το οποίο δεν μπορούσε να προβλεφθεί και να αποτραπεί στη συγκεκριμένη περίπτωση ούτε με μέτρα άκρας επιμέλειας και συνέσεως εκ μέρους του ανακόπτοντος διαδικού⁴⁵.

Τούτο το γεγονός ανωτέρας βίας θα πρέπει, σύμφωνα με τα ανωτέρω αναπτυχθέντα, να συνδέεται αιτιωδώς με τη μη παράσταση του διαδικού στη δίκη επί της οποίας εξεδόθη η ανακοπτόμενη απόφαση.

Κρίσιμο είναι ότι οι υποκειμενικές και αντικειμενικές συνθήκες ανωτέρας βίας θα πρέπει πάντοτε να διερευνώνται *ad hoc* στο πλαίσιο της συγκεκριμένης περιπτώσεως⁴⁶.

(β) Περιπτώσιολογία

- 1201 Βασικές περιπτώσεις που έχουν θεωρηθεί λόγοι ανακοπής ερημοδικίας στη νομολογία των πολιτικών και διοικητικών δικαστηρίων είναι ιδίως οι ακόλουθες:

42. Με όριο βέβαια τις 15 ημέρες κατ' άρθρο 128 § 4 ΚΔΔικ.

43. Ο αναγνώστης παραπέμπεται στην περί ανωτέρας βίας ανάπτυξη του τμήματος του βιβλίου σχετικά με την αίτηση επανασυζητήσεως στο ΣτΕ (Μέρος Τρίτο-Κεφάλαιο Πρώτο XIII.5) και ειδικώς στη νομολογία της υποσ. 239 του αντίστοιχου κεφαλαίου. Παραπέμπεται επίσης και στο περί προθεσμιών τμήμα του βιβλίου - Μέρος Τρίτο - Κεφάλαιο Δεύτερο XVI, 7γ δδ, και ιδίως στις υποσημειώσεις 374-390. Τα αναφερόμενα στα σημεία αυτά ισχύουν κατ' αρχήν *mutatis mutandis* και για την ανωτέρα βία ως λόγο ανακοπής ερημοδικίας.

44. Το γεγονός δεν απαιτείται να είναι «εξωτερικό» σε σχέση με τον διάδικο. Υιοθετείται η κρατούσα στην Ελλάδα *υποκειμενική θεωρία* της ανωτέρας βίας, την οποία ανέπτυξε στη Γερμανία ο *Leon Goldschmidt*, ΖΗ 1860.58 επ., 331 επ., ΖΗ 1871.324 επ. Σύμφωνα με την υποκειμενική θεωρία γεγονός ανωτέρας βίας είναι κάθε τυχηρό γεγονός που δεν μπορεί να προβλεφθεί και αποτραπεί ούτε με μέτρα άκρας επιμέλειας και συνέσεως. Η *αντικειμενική θεωρία* στενεύει τον κύκλο των περιστατικών ανωτέρας βίας, θεωρώντας ως τέτοια μόνο τα αναπότρεπτα από τη φύση τους *εξωτερικά προς τον διάδικο* ή τον οφειλέτη γεγονότα. Η αντικειμενική θεωρία διατυπώθηκε κυρίως από τον *Exner*, στη μονογραφία του, *Der Begriff der höheren Gewalt (vis major) im römischen und heutigen Verkehrsrecht*, 1883.

45. Ο ορισμός αυτός βρίσκεται πολύ κοντά στον αντίστοιχο του *Διαμαντόπουλου*, Η ανώτερη βία, ό.π., σ. 43-52 (με πληθώρα νομολογιακών παραπομπών). Πρβλ. ΣτΕ 4138/2009.

46. Την ανάγκη διερευνήσεως της συγκεκριμένης περιπτώσεως τονίζει ιδιαίτερα ο *Διαμαντόπουλος*, ό.π., σ. 54. Όλα τα γνωρίσματα ανώτερης βίας θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως στοιχεία ενός «κινητού συστήματος». Για την έννοια αυτή πρβλ. *Wilburg, Entwicklung eines beweglichen Systems im bürgerlichen Recht 1950* (πρυτανικός λόγος), σ. 12 επ., *Canaris, Systemdenken und Systembegriff in der Jurisprudenz*, 1983, σ. 78 επ., 152 επ.

(αα) Η απρόβλεπτη, αιφνίδια και βαριά σωματική ή πνευματική ασθένεια του διαδίκου, του νομίμου αντιπροσώπου ή του πληρεξουσίου του

Δεν θεωρούνται από τη νομολογία⁴⁷ ως τέτοιες αιφνίδιες ασθένειες η οξεία οσφυαλγία-ισχυαλγία⁴⁸, η οξεία εμπύρετη δυσεντερία⁴⁹, η πνευμονία⁵⁰, η χρόνια ή οξεία ασθματική βρογχίτιδα⁵¹, η πνευμονική ίωση⁵², η γαστρορραγία⁵³, ο καρκίνος⁵⁴, η νεφροπάθεια⁵⁵, ο σακχαρώδης διαβήτης⁵⁶ και η παραλυτική κοιλιακή ταχυκαρδία⁵⁷. Η απαρίθμηση είναι βέβαια ενδεικτική⁵⁸. Αντίθετα θεωρήθηκαν περιστατικά

47. Για το ότι η ανωτέρα βία μπορεί να συντρέχει τόσο στο πρόσωπο του πληρεξουσίου όσο και στο πρόσωπο του διαδίκου, που εμποδίστηκε να τον νομιμοποιήσει, βλ. ΟΛΣΤΕ 1912/2002, ΟΛΣΤΕ 4110/1999, ΔΦΝ 2000.1354, ΣΤΕ 423/2004, 3749/2003, ΔΕΦΑΘ 1931/2000, ΔΕΦΠειρ 961/2005 (θα πρέπει να πρόκειται για υπόθεση στην οποία δεν επιτρέπεται η αυτοπρόσωπη παράσταση διαδίκου).
48. ΣΤΕ 2022/1984, ΑΠ 384/1983, ΝοΒ 1983.1585, ΕφΑΘ 29/1970, Αρμ 1970.424, ΕφΠατρ 15/1971, Δνη 1971.531, ΑΠ 1380/1987, ΠοινΧρ 1988.117 (στην ποινική δίκη).
49. ΑΠ 173/1944, ΝΔικ 1947.277 = ΕΕΝ 1947.324, ΑΠ 710/1972, ΠοινΧρ 1972.783, ΣΤΕ 2261/1983 (γαστρορραγία με πυρετό).
50. ΕφΑΘ 2397/1993.
51. Για βρογχίτιδα με κρίση άσματος, βλ. ΕφΑΘ 2397/1993, ΑΠ 156/1987, ΠοινΧρ 1987.388, ΕφΑιγ 9/1952. Για τη χρόνια βρογχίτιδα βλ. ΑΠ 13/1972, ΝοΒ 1972.499 = Δ/νη 1973.13 = ΝΔικ 1972.356, ΑΠ 895/1991, ΕλλΔνη 1992.837. Παρόμοια ΣΤΕ 1425/1972 (γριππώδης βρογχίτιδα), 878/1981 (αλλεργική ασθματική βρογχίτιδα και δυσκοπία). Μάλιστα η ΣΤΕ 1425/1972, ΔΔνη 1972.371 αναίρεσε την δευτεροβάθμια απόφαση που είχε θεωρήσει τη γριππώδη βρογχίτιδα γεγονός ανωτέρας βίας.
52. ΑΠ 2036/1983, ΝοΒ 1985.23 = Δ 1985.410. Contra ΕφΘεσ/κης 1095/1980, Αρμ 1980.757.
53. ΣΤΕ 2661/1983, ΕφΑΘ 6652/1973, ΑΠ 1821/1993, ΕλλΔνη 1995.477 (γαστρίτιδες και έλκος βολβού δωδεκαδακτύλου). Contra ΔΠρΑΘ 10612/1969, ΔΔνη 1970.240, ΠρΑΘ 557/1965, ΝοΒ 1965.665. Επίσης στη ΣΤΕ 2600/1969, ΔΔνη 1970.65, θεωρήθηκε γεγονός ανωτέρας βίας η οξεία εμπύρετη γαστρεντερίτιδα με έντονους ιλίγγους, συνεπεία της οποίας ο διάδικος δεν προέβη σε έγκυρη άσκηση ενδίκου μέσου.
54. ΑΠ 1682/1980, ΕΕΝ 1981.697 = ΝοΒ 1981.1087.
55. ΕφΘεσ/κης 1614/1972, Αρμ 1974.50, ΕφΏων 22/1978, ΗπΔνη 1978.197.
56. ΣΤΕ 5431/1996, ΔΔ 1998.1159, 1390/2004 (σακχαρώδης διαβήτης με υπέρταση).
57. ΣΤΕ 2120/2001.
58. Βλ. επίσης από τις περιπτώσεις ασθενειών που δεν θεωρήθηκαν γεγονότα ανωτέρας βίας ΔΕΦΑΘ 3763/2013 (κολικός νεφρού), ΣΤΕ 515/2011 (μικρό ατύχημα που δεν εμπόδιζε την ειδοποίηση του εντολέα), ΑΠ 411/1976, ΝοΒ 1976.939 (μετατραυματικές αρθρικές καταστάσεις), όμοια ΔΕΦΑΘ 1577/1970, ΔΔνη 1970.188, ΑΠ 358/1993, ΕλλΔνη 1994.427 (κωλικός ήπατος), ΜονΠρωτΑΘ 2281/1990, ΝοΒ 1991.596 (αιμορραγία στο υαλοειδές του οφθαλμού), ΟΛΣΤΕ 1159/1992, ΕλλΔνη 1992.1549 (αποκόλληση αμφιβληστροειδούς από ώριμο καταρράκτη - ισχυαλγία βαρείας μορφής συνοδευόμενη από νευρολογική βλάβη), ΕφΠατρ 857/1986, ΑρχΝ 1987.534 (στηθαγχικό σύνδρομο συνοδευόμενο από τάση λιποθυμίας και έλλειψη διαύγειας σκέψης), ΕφΘεσ/κης 1614/1972, Αρμ 1974.50 (γριππώδης κατάσταση), ΟΛΣΤΕ 1470/1990, Αρμ 1990.490 = ΕλλΔνη 1991.640 (χρόνιο αυχενικό σύνδρομο με ζάλη, ιλίγγους, αστάθεια, αρρυθμία και αγχώδη νευρική). Βλ. επίσης άρνηση της υπάρξεως ανωτέρας βίας λόγω νόσου στις: ΣΤΕ 3357/2004 (ο δικηγόρος προσήλθε το πρωί της δικάσιμου στο νοσοκομείο με υπέρταση), ΣΤΕ 1609/2002, ΔΔ 204.614 (έκτακτες κοιλιακές συστολές και οξεία οσφυοισχυαλγία), ΣΤΕ 2211/2004 (ο δικηγόρος είχε μία ώρα για να ειδοποιήσει συνάδελφό του, προκειμένου ο τελευταίος να ζητήσει αναβολή). Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις ο διάδικος μπορεί να επικοινωνήσει με το δικηγόρο, ή το αντίστροφο, ή ο δικηγόρος με άλλο συνάδελφό του, προκειμέ-

ανωτέρας βίας ασθένειες όπως η δηλητηρίαση του δικηγόρου⁵⁹, η απώλεια των αισθήσεων του, η αιφνίδια ασθένεια του δικηγόρου ή οικείου του το πρωινό της δίκης⁶⁰, η κρίση κωλικού νεφρού ή ήπατος του δικηγόρου λίγη ώρα πριν τη συνεδρίαση του δικαστηρίου⁶¹, καθώς και ο αιφνίδιος υψηλός πυρετός⁶².

(ββ) Η άγνοια της νομότυπης και εμπρόθεσμης επιδόσεως

Εδώ ανήκει κυρίως η προαναφερθείσα περίπτωση της έγκυρης πλασματικής επιδόσεως που δεν ακολουθήθηκε από εμπρόθεσμη πραγματική επίδοση⁶³.

Στην πολιτική δίκη ανωτέρα βία θεωρείται και η περίπτωση που ο σύνοικος ή ο υπηρέτης του καθ' ου η επίδοση δεν του παραδίδει το κοινοποιούμενο έγγραφο⁶⁴, καθώς και η περίπτωση που ο συνεταιίρος του νομίμου εκπροσώπου νομικού προσώπου καθυστερεί να παραλάβει έγγραφο⁶⁵.

Στη διοικητική δίκη πάντως, κατά τα προαναφερθέντα, η μη ενημέρωση του διδίκου από τον πληρεξούσιο ή τα υπόχρεα προς τούτο πρόσωπα δημιουργεί κατ'

νου ο τελευταίος να ζητήσει αναβολή. Σε πληθώρα περιπτώσεων δεν πρόκειται περαιτέρω ούτε για αιφνίδια, ούτε για βαριά ασθένεια. Πρβλ. τα κριτήρια της ΣτΕ 3357/2004, καθώς και την νομολογία της υποσ.2.

59. ΑΠ 267/1948, ΝΔικ 1948.402, ΕφΝαυπ, 17/1949, ΕΕΝ 1950.199.

60. ΣτΕ 2840/2000, ΔΔ 2001.395, 2030/2010 (υπογλυκαιμικό κώμα με απώλεια συνειδήσεως και αισθήσεων λίγες ώρες πριν τη συζήτηση της υποθέσεως), ΣτΕ 1053/2002, ΔΔ 2002.609 (οξεία εμπύρετη βρογχίτιδα με έντονη δύσπνοια την ημέρα της συζητήσεως), ΣτΕ 775/2008 (καρδιακές ενοχλήσεις του διαδίκου στο ακροατήριο - ένορκη βεβαίωση του αδελφού του), ΣτΕ 208/1994, ΕΔΚΑ 1994.289 = ΔΔ 1994.1111 (αιφνίδια ασθένεια τέκνου δικηγόρου κατά τη μεταφορά του στο σχολείο), ΣτΕ 4148/1998, ΕΔΚΑ 1999.284 (ατύχημα που επέφερε σύγχυση και άμεσο κίνδυνο, ώστε ο δικηγόρος να μην μπορεί να επικοινωνήσει με τον πελάτη του ή άλλο πρόσωπο), ΣτΕ 2671/1977, ΝοΒ 1980.1295 (τραυματισμός του πληρεξουσίου δικηγόρου σε ατύχημα λίγα λεπτά πριν τη συζήτηση της υποθέσεως), ΕφΑθ 591/1970, Αρμ 1970.726 (οξεία πυώδης ωτίτιδα κατά το πρωινό που διεξάγονταν οι αποδείξεις), ΕφΛαρ 104/1978, ΕφΑθ 1355/1968, ΝοΒ 1968.864 (αιφνίδιο καρδιακό επεισόδιο), Πρλεσβ 119/1949, ΑΠ 648/1979, ΕΕργΔ 1980.100 (λευχαιμία που οδήγησε στον θάνατο). Δεν θεωρήθηκαν εντούτοις περιπτώσεις ανωτέρας βίας το καρδιακό επεισόδιο με υπόδειξη ακινησίας πριν τη συζήτηση (Ολ-ΣτΕ 1912/2002, ΣτΕ 2993/2000), η τραυματική απόπτωση επιθηλίου του κερατοειδούς (ΣτΕ 297/2010).

61. ΤρΔΠρΑθ 7876/1989, ΔΔ 1990.293, ΤρΔΠρΑθ 15765/1990, ΔΔ 1991.1145, ΔΕφΑθ 3763/2013.

62. Πρβλ. ΜονΠρΑθ 2281/1990, Δ 1991.708 (αιμορραγία στο κολοειδές του οφθαλμού). Ο αιφνίδιος υψηλός πυρετός κατά την τελευταία ημέρα ασκήσεως της κρίσιμης διαδικαστικής πράξεως θα πρέπει να συνιστά ανωτέρα βία, όχι, όμως, και ο υψηλός πυρετός αρκετές μέρες πριν. Πρβλ. το ενημερωτικό σημείωμα του Σταματόπουλου, στις ΕφΑθ 12608/1989, 11307/1989, ΜονΠρΑθ 2281/1990, Δ 1991.708. Πρβλ. ΕφΑθ 4418/1985, ΕλλΔνη 1985.1497 (υψηλός πυρετός και ίλιγγοι - έλλειψη ανωτέρας βίας).

63. Πρβλ. ανωτέρω υποσ. 39-41.

64. ΕφΑθ 4883/1989, Δ 1989.453, ΕφΑθ 7052/1974, Αρμ 1976.514 (επίδοση στην πεθερά που δεν συνοικούσε με τον διάδικο και δεν είχε αγαθές σχέσεις με αυτόν - ανωτέρα βία). Contra ΕφΑθ 9227/1989 (επίδοση στην 12ετή θυγατέρα που δεν παρέδωσε το έγγραφο στους γονείς της - έλλειψη ανωτέρας βίας). Στη θεωρία υποστηρίζεται ότι η από πρόθεση μη παράδοση του κοινοποιηθέντος εγγράφου συνιστά ανωτέρα βία. Έτσι Δεληκωστόπουλος/Σιανιώτης, Άρθρο 154, σ. 9.

65. Πρβλ. Εφθεσ/κης 1433/1997, Αρμ 1978.275.

αρχήν μόνο λόγο ευθύνης των τελευταίων όχι, όμως, και λόγο ανακοπής ερημοδικίας, υπό την προϋπόθεση ότι η κλήση έχει επιδοθεί νομοτύπως και εμπροθέσμως⁶⁶.

(γγ) Η ανωμαλία στα κυκλοφοριακά μέσα

Στους λόγους ανωτέρας βίας που εμπόδισαν τον διάδικο να παραστεί στο δικαστήριο έχει καταταχθεί από τα πολιτικά δικαστήρια και η περίπτωση που ο τελευταίος καθυστέρησε λόγω καθυστέρησης του μέσου μεταφοράς του⁶⁷. Εντούτοις στη διοικητική δίκη η μη εμφάνιση πληρεξουσίου δικηγόρου λόγω εγκλωβισμού του σε κυκλοφοριακή συμφόρηση δεν αποτελεί γεγονός ανωτέρας βίας⁶⁸.

Άλλες συναφείς περιπτώσεις ανωτέρας βίας είναι η προπαίδευση ή ειδική εκπαίδευση οπλίτη όταν δεν χορηγείται καμιά άδεια⁶⁹, η καταρακτώδης βροχή⁷⁰, η πλημμύρα⁷¹, η θαλασσοταραχή⁷², η επιδείνωση εν γένει των καιρικών συνθηκών⁷³, η

66. Πρβλ. ΔΕφΘεσ/κης 126/1991, ΔΔ 1991.563, ΣτΕ 1593/2000, Δδ 2001.375, ΔΠρΘεσ/κης 3255/1998, ΕΔΚΑ 1999.723 (ανεξαρτήτως ενημερώσεως από τον δικηγόρο, οι ανακόπτοντες όφειλαν να ενδιαφερθούν για την υπόθεσή τους), ΔΠρΝαυπλ 129/1966, ΦορΔνη 1967.104 (παράλειψη συνοικούντος να παραδώσει δικόγραφο λόγω βαριάς ασθένειας). Σε κάθε περίπτωση οι περιπτώσεις άγνοιας της νομοτύπως και εμπροθέσμως γενομένης επιδόσεως που έχουν απασχολήσει τα διοικητικά δικαστήρια υπό την οπτική γωνία της δημιουργίας λόγου ανακοπής ερημοδικίας (λόγω ανωτέρα βίας) είναι ελάχιστες. Δεν θα πρέπει να αποκλειστεί μια χαλάρωση της νομολογίας στο πεδίο αυτό, δεδομένου ότι κανένας δογματικός λόγος δεν εμποδίζει την κατάφαση ανωτέρα βίας στο πλαίσιο της υποκειμενικής θεωρίας. Πρβλ. από την πολιτική δίκη δικαιολογημένη κατάφαση ανωτέρας βίας στις αποφάσεις: ΕφΘεσ/κης 570/1974, ΝοΒ 1974.1012 (καθυστερημένη ενημέρωση εντολέα από άρρωστο πληρεξούσιο), ΕφΑθ 600/1922 (καθυστερημένη παράδοση δικογράφου λόγω εμπόλεμης καταστάσεως), ΕφΑθ 15619/1988, ΕλλΔνη 1990.1051 (άγνοια θυροκολλήσεως, λόγω απουσίας επί εξάμηνο στη νήσο Ίο, για λόγους εργασίας), ΑΠ 1373/1989 (δικαιολογημένη άγνοια θυροκολλήσεως).

67. ΕφΑθ 4883/1989, Δ 1989.453 (πλειοψ. - με σύμφωνες παρατηρήσεις Σταματόπουλου, [καθυστερήση αμαξοστοιχίας επί δίκυκλου]). Αντίθετη, όμως, η ΠΠειρ 359/1949, ΕΕργΔ 1945.630 και η ΠολΠρωτΑθ 7118/1982, Δ 1984.526 (με επικριτικές παρατηρήσεις Σταματόπουλου, [βλάβη αυτοκινήτου κατά τη μετάβαση από το Βόλο στην Αθήνα δεν συνιστά ανωτέρα βία]).

68. Έτσι ΣτΕ 1958/1994, ΔΔ 1996.356-357 = ΕΔΚΑ 1996.176. Αντιθέτως υφίσταται ανωτέρα βία όταν η μη έγκαιρη παράσταση δικηγόρου οφείλεται στον εγκλωβισμό του λόγω καταλήψεως της οδού που οδηγεί στο δικαστήριο από διαδηλωτές απεργούς (ΣτΕ 1962/1994, ΔΔ 1995.769), καθώς και όταν ο δικηγόρος υπερασπιζόταν άλλη υπόθεση σε άλλο δικαστήριο (ΣτΕ 376/2002, ΔΔ 2004.41).

69. ΕιρΣπαρτ 206/1971, ΑρχΝ 1972.912. Μόνη, όμως, η στράτευση δεν συνιστά λόγο ανωτέρας βίας (ΣτΕ 840/1954, ΝοΒ 1954.860 = ΕΕΝ 1954.1188, ΑΠ 504/1986, ΕΕΝ 1986.903 = ΝοΒ 1987.178).

70. ΑΠ 90/1957, ΝοΒ 1957.553, ΕφΠατρ 398/1986, ΑρχΝ 1987.264.

71. ΕφΑθ 787/1981, Αρμ 1981.490.

72. ΑΠ 63/1939 (αδυναμία μεταβάσεως από τη Θάσο στην Καβάλα).

73. ΑΠ 1850/1987, ΝοΒ 1988.1646.

αιφνίδια διαρροή ύδατος που κατέστρεψε την κλήση προς συζήτηση⁷⁴, ο σεισμός⁷⁵, αλλά και οι εξαιρετικές εθνικές περιστάσεις⁷⁶.

(δδ) Θάνατος δικηγόρου ή συγγενούς του

Γεγονός ανωτέρας βίας συνιστά, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, και ο θάνατος δικηγόρου ή του συγγενούς του⁷⁷.

(εε) Αποχή των δικηγόρων

Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη η αποχή των δικηγόρων συνιστά επίσης γεγονός ανωτέρας βίας που δικαιολογεί την άσκηση ανακοπής ερημοδικίας, εφόσον συντρέχουν σωρευτικά τρεις προϋποθέσεις⁷⁸:

- η παράσταση δια πληρεξουσίου δικηγόρου στη συγκεκριμένη δίκη να είναι υποχρεωτική (α)⁷⁹
- να υπάρχει κίνδυνος πειθαρχικής διώξεως του δικηγόρου εφόσον παρίσταται χωρίς άδεια του δικηγορικού συλλόγου (β)⁸⁰
- να υπάρχει αδυναμία ανευρέσεως άλλου δικηγόρου (γ)⁸¹.

74. Εφαθ 787/1981, Αρμ 1981.490, ΓνμδΑντΕισ ΑΠ 14/1950, ΑρχΝομ 1950.443.

75. ΑΠ 215/1989, ΕλλΔνη 1990.1429 (σεισμοί Καλαμάτας), Εφθεσ/κης 371/1979, Αρμ 1979.538 (σεισμός Ιουνίου 1978), Εφθεσ/κης 22/1933 (σεισμοί Σεπτεμβρίου-Οκτωβρίου 1932), ΣτΕ 508/1955, ΝοΒ 1955.895.

76. Βλ. ΑΠ 930/1975, ΝοΒ 1976.257, ΑΠ 684/1984, ΕΕΝ 1985.356, ΑΠ 1972/1984, ΕΕΝ 1985.776, Εφαθ 6971/1982, ΝοΒ 1983.522 (με σημ. Δωρή), ΔΠρΑθ 11193/1983, ΝοΒ 1984.1456 (σχετικά με τη δικτατορία της 21ης Απριλίου). Άρνηση ανωτέρας βίας στην ΕφΠατρ 21/1923 (Μικρασιατική καταστροφή), Εφαθ 639/1928 (διωγμοί ομογενών στην Κωνσταντινούπολη).

77. Πρβλ. ΠολΠρωτθεσ/κης 301/1977, Αρμ 1977.388, ΣτΕ 679/1983, ΔΔνη 1984.156.

78. Βλ. Διαμαντόπουλο, Η ανώτερη βία ως λόγος ανακοπής ερημοδικίας, σ. 127.

79. Βλ. Εφθεσ/κης 1711/1993, ΕλλΔνη 1994.672, Εφαθ 8998/1985, Δ 1986.68 (παρτηρήσεις Σταματόπουλου).

80. ΟΛΣΤΕ 1101/1958, ΔΕΝ 1992.167, Εφθεσ/κης 1711/1993, ΕλλΔνη 1994.672, Εφαθ 1862/1993, ΝοΒ 1993.904. Contra Εφαθ 6247/1995, ΑρχΝ 1995.673 (με σημείωμα Νικολαΐδη).

81. Βλ. ΟΛΑΠ 763/1987, ΠοινΧρ 1987.638, ΑΠ 1396/1991, ΕλλΔνη 1992.1359, ΑΕΔ 16/1993, ΔΔ 1994.46 = ΕλλΔνη 1994.307, Εφθεσ/κης 1711/1993, ΕλλΔνη 1994.672, ΕφΠειρ 1681/1989, ΕΕργΔ 1990.543. Υπέρ της κρατούσας αυτής εκδοχής προβάλλονται τα ακόλουθα επιχειρήματα: (i) Η υποχρέωση παράστασης δικηγόρου (Εφθεσ/κης 1711/1993, ΕλλΔνη 1994.673). (ii) Το ενδεχόμενο πειθαρχικής διώξεως του παρισταμένου δίχως άδεια δικηγόρου (ΟΛΣΤΕ 1101/1958, ΔΕΝ 1992.167 επ.). (iii) Η αδυναμία ανευρέσεως άλλου δικηγόρου (ΟΛΑΠ 763/1987, ΝοΒ 1987.962, ΑΠ 1396/1991, ΕλλΔνη 1992.1359). Για την αντίθετη άποψη βλ. Διαμαντόπουλο, όπ.π., σ. 128-130 με πληθώρα περαιτέρω παραπομπών. Τα τρία αντεπιχειρήματα στην αναγνώριση της αποχής δικηγόρων ως γεγονότος ανωτέρας βίας, είναι τα ακόλουθα: (i) Λόγω του κατεπείγοντος επιτρέπεται η αυτοπρόσωπη παράσταση του διαδίκου (ΑΠ 1383/1994, ΕΕργΔ 1996.81, μειοψηφία της ΟΛΣΤΕ 213/1992, ΕΕργΔ 1992.1409). (ii) Ανώτερη βία υπάρχει μόνο εφόσον έχει απορριφθεί ήδη αίτηση για άδεια διεξαγωγής της δίκης από τον Δικηγορικό Σύλλογο (ΕφΔυτΜακ 27/1993, ΑρχΝ 1993.615, ΕφΠατρ 800/1996, 692, Εφαθ 281/1989, ΝοΒ 1989.603, Εφαθ 6247/1995, ΑρχΝ 1995.671, ΑΠ 1560/1992, ΠοινΧρ 1992.1059). (iii) Οι αποφάσεις των δικηγορικών συλλόγων για αποχή των μελών τους συνιστούν υπέρβαση εξουσίας (διαφορετικά, όμως, η πλειοψηφία της ΟΛΣΤΕ 213/1992, ΕΕργΔ 1992.1049 – παρεμπίπτουσα απόφαση). Για τη δυνατότητα πειθαρχικής διώξεως των δικηγόρων βλ. Ψωμά, ΕΕργΔ

(στ-στ) Δόλιες ενέργειες του αντιδίκου

Δόλιες ενέργειες του αντιδίκου του μη παρασάντος διαδικίου με τις οποίες ο ίδιος τον έπεισε να μην παραστεί παραπλανώντας τον με υποσχέσεις συμβιβασμού⁸², μатаιώσεως ή αναβολής⁸³ της υποθέσεως, είναι δυνατόν, υπό συγκεκριμένες συνθήκες, να συνιστούν περιστατικά ανωτέρας βίας.

(ζζ) Γεγονότα συνδεόμενα με τη λειτουργία των δικαστηρίων

Τέλος γεγονότα συνδεόμενα με την ομαλή λειτουργία των δικαστηρίων, όπως το δικαιοστάσιο⁸⁴, η καταστροφή του δικαστικού μεγάρου⁸⁵, ο πόλεμος, η απεργία των δικαστικών υπαλλήλων⁸⁶ και η διενέργεια δημοψηφίσματος⁸⁷ ή εκλογών⁸⁸ μπορεί να συνιστούν περιστατικά ανωτέρας βίας.

Αντίθετα δεν θα πρέπει να θεωρούνται περιστατικά ανωτέρας βίας η άγνοια νόμου⁸⁹, η φυλάκιση του διαδικίου⁹⁰, εκτός αν συνοδεύεται με περαιτέρω ασθένει-

---

1992.1051 και ΟΛΣτΕ 668/1977. Για το ζήτημα της αποχής των δικηγόρων ως γεγονότος ανωτέρας βίας βλ. και Λαζαράτο, Εφαρμογές ΙΙ, σ. 38-39 (αρ. 18). Πάντως η αποχή των δικηγόρων που άρχισε μετά τη συζήτηση της υποθέσεως δεν συνιστά ανωτέρα βία για την εμπρόθεσμη προσκόμιση των νομιμοποιητικών εγγράφων (ΣτΕ 4521/1995, ΔΔ 1997.873).

82. Έτσι ΕφΑθ 2001/1970 Δ 1970.618, 2607/1971, Αρμ 1972.25, 11350/1991, ΕλλΔνη 1995.703. Contra ΑΠ 1839/1984, ΕΕΝ 1985.742 = ΝοΒ 1985.1140. Πρβλ. Κεραμέα, Αρμ 1987.20.
83. Πρβλ. ΕφΑθ 3526/1980, ΕλλΔνη 181.270, ΑΠ 578/1990, ΕΕΝ 1991.168.
84. Πρβλ. ΑΠ 14/1973, ΑρχΝ 1973.394, 567/1953, ΝοΒ 1954.120, ΑΠ 404/1954, ΝοΒ 1954.918, 414/1955, ΝΔικ 1960.354, ΑΠ 250/1961, ΝΔικ 1961.568.
85. Συνήθως με κανονιστική πράξη της διοικήσεως κηρύσσεται στις περιπτώσεις αυτές διακοπή λειτουργίας των δικαστηρίων.
86. Βλ. ενδεικτικώς ΑΠ 143/1977, ΕΕΝ 1977.650, ΑΠ 204/1978, ΕΕΝ 1978.490, ΕφΑθ 4731/1977, ΕΣυγκΔ 1977.450, ΕφΑθ 4522/1977, ΕλλΔνη 1978.439.
87. ΠολΠρΚοζ 499/1974, ΑρχΝ 1975.68 (με σύμφωνο σημείωμα Π.Ι.Θ.).
88. ΑΠ 76/1980, ΝοΒ 1980.1432, ΑΠ 561/1991, Αρμ 1991.1028 = ΝοΒ 1991.1424. Πρβλ. όμως, ΑΠ 470/1994, ΝοΒ 1994.1048 (το χρονικό διάστημα αναστολής των εργασιών των δικαστηρίων κατά την περίοδο των βουλευτικών εκλογών υπολογίζεται κατά νόμο στην προθεσμία ασκήσεως ενδίκων μέσων και συνεπώς η άγνοια του γεγονότος αυτού δεν συνιστά ανωτέρα βία).
89. Πρβλ. ΑΠ 315/1954, ΕΕΝ 1954.721, ΕφΠειρ 1048/1986, ΕλλΔνη 1998.714, ΑΠ 479/1969, ΠοινΧρ 1970.32, ΑΠ 298/1952, ΑρχΝ 1952.456 (η άγνοια νόμου δεν συνιστά ανωτέρα βία ακόμα και αν οφείλεται σε ασθένεια του διαδικίου), ΑΕΔ 11/1983, ΝοΒ 1985.1481. Αντίθετος Μανιώτης, ΝοΒ 1985.1489 επ. Εντούτοις η συγγνωστή πλάνη του δικηγόρου ότι θα αναβαλλόταν αυτεπαγγέλτως η υπόθεσή του, όπως στην περίπτωση της λανθασμένης συνεννοήσεως με τον εισηγητή-δικαστή στο ΣτΕ, μπορεί να αποτελέσει γεγονός ανωτέρας βίας (ΣτΕ 887/2010).
90. ΑΠ 237/1939, ΕΕΝ 1939.487, Εφθεσ/κης 3344/1995, ΕλλΔνη 1996.192. Ανωτέρα βία συνιστά εντούτοις η αφνίδια σύλληψη διαδικίων (Μπέης, Άρθρο 152, σ. 787).

ες⁹¹, η μη καταβολή δικαστικού ενσήμου εκ μέρους του⁹², η έλλειψη χρημάτων προς διενέργεια συγκεκριμένης διαδικαστικής πράξεως ή η μη καταβολή παραβόλου⁹³.

IV. Η δυνατότητα διαδοχικής ασκήσεως ανακοπής ερημοδικίας

1202 Αμφισβητούμενο ήταν παλαιότερα στο πεδίο του αστικού δικονομικού δικαίου⁹⁴ το ζήτημα κατά πόσον μπορεί να ασκηθεί δεύτερη ανακοπή ερημοδικίας κατά αποφάσεως που εξεδόθη και πάλι ερήμην επί ανακοπής ερημοδικίας⁹⁵, εφόσον και τη δεύτερη φορά συντρέχει ένας από τους τρεις λόγους ανακοπής ερημοδικίας. Σήμερα η σχεδόν πλήρως κρατούσα άποψη αρνείται αυτή τη δυνατότητα. Πιστεύουμε πως ειδικώς στο διοικητικό δικονομικό δίκαιο η διαδοχική άσκηση ανακοπών ερημοδικίας θα πρέπει να γίνει δεκτή για τους ακόλουθους ιδίως λόγους:

- (i) Διότι αυτή η ερμηνεία, ελλειπούσης ρητής αντιθέτου διατάξεως, συμβαδίζει περισσότερο προς το άρθρο 20 § 1 Συντ⁹⁶.
- (ii) Διότι στο διοικητικό δικονομικό δίκαιο δεν υφίσταται επαναφορά των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση και δεν μπορεί να βρει έδαφος εφαρμογής το άρθρο 158 ΚΠολΔ⁹⁷.

91. Βλ. ΣτΕ 4800/1988, ΔΔ 1989.582 (η φυλάκιση συνιστά ανωτέρα βία, εφόσον συνοδεύεται από συμπτώματα αντιδραστικής καταθλίψεως με αποτέλεσμα η αναιρεσίβλητη να αδυνατεί να συγκεντρωθεί πνευματικά). Πρβλ. ΟλΣτΕ 1061/1954, ΕΕΝ 1954.1186 (η μη προσέλευση υπαλλήλου στην υπηρεσία του συνεπεία καθείρξεως συνιστά γεγονός ανωτέρας βίας). Ανωτέρα βία που δικαιολογεί εκπρόθεσμη άσκηση ενδίκων βοηθημάτων συνιστά και η εκτόπιση, εφόσον στον τόπο εκτοπίσεων δεν υπάρχει δημόσια αρχή, όπου το βοήθημα μπορεί να κατατεθεί. Έτσι ΟλΣτΕ 568/1951, ΑρχΝ 1951.321. Διαφορετικά ΣτΕ 2056/1960, ΝοΒ 1961.925.

92. Στην πολιτική δίκη, ειδικά μετά την κατάργηση της ανατιολόγητης ανακοπής ερημοδικίας. Πρβλ. Ματθία, ΕλλΔνη 1995.11, Διαμαντόπουλο, όπ.π., σ. 121-123.

93. Πρβλ. Διαμαντόπουλο, όπ.π., σ. 121-123, με περαιτέρω παραπομπές. ΣτΕ 2047/2009 (μη καταβολή παραβόλου δεν συνεπάγεται ερημοδικία).

94. Ενάντιον αυτής της δυνατότητας υπό το προ του ν. 2207/1994 καθεστώς ο Νίκας, Αρμ 1994.389 επ. (με πληθώρα παραπομπών) και η ΟλαΠ 28/1994, ΕλλΔνη 1994.581 = ΝοΒ 1996.46. Ενάντιον αυτής της δυνατότητας επίσης στο ισχύον δίκαιο Εφαθ 5249/1995, Δ 1996.404 (με παρατηρήσεις Σταματόπουλου), Εφαθ 6269/1995, Δ 1996.526 (με παρατηρήσεις Μπαλογιάννη), Εφθεσ/κης 2469/1996. Υπέρ του επιτρεπτού διαδοχικής ασκήσεως ανακοπών ερημοδικίας υπό το προϊσχύσαν δίκαιο (Εφθεσ/κης 600/1922, 22/1933, ΑνΑγορΔικΑθ, Θ. ΝΣΤ 7/8, Εφθεσ/κης 278/1981, 3/1982, Αρμ 1982.381, 383 (στο πλαίσιο της ποινικής δίκης).

95. Από το παλαιότερο άρθρο 507 § 3 ΚΠολΔ, σύμφωνα με το οποίο, «κατά της απορριπτούσης την ανακοπήν αποφάσεως δεν συγχωρείται νέα ανακοπή πλην αν ο ανακόπτων δεν εκλητεύθη παντάπασι, ή εκλητεύθη ακύρως ή εκπροθέσμως», η ΟλαΠ 28/1994, ΕλλΔνη 1994.582 = ΝοΒ 1996.46, συνήγαγε την απαγόρευση τρίτης ανακοπής. Μετά την κατάργηση του άρθρου 507 § 3 ΚΠολΔ με το άρθρο 3 § 15 ν. 2207/1994 δεν επιτρέπεται ούτε η δεύτερη ανακοπή. Έτσι Εφαθ 5429/1995, Δ 1996.405, Εφαθ 6269/1995, Δ 1996.524. Βλ. Λαζαράτο, Εφαρμογές ΙΙΙ, σ. 40.

96. Για το ότι η ανωτέρα βία εκφράζει την αρχή της επιείκειας που συνδέεται με το άρθρο 20 § 1 Συντ. βλ. Μπέη, Άρθρο 152, σ. 781, 795, Καρατζά, ΝοΒ 1988.1174, Γιαταγάνα, ΝοΒ 1989.713 (για το ευρωπαϊκό δίκαιο). Με το άρθρο 20 § 1 Συντ. συνδέεται και ο κανόνας *impossibillium nulla est obligatio*.

97. Η ρύθμιση αυτή του άρθρου 158 ΚΠολΔ καθιερώνει, κατά τον Διαμαντόπουλο, όπ.π., σ. 167, τον κανόνα *restitutio restitutionis non datur*. Πρβλ. ΑΠ 254/1988, ΝοΒ 1989.593, Κεραμέα, τ.τ.

- (iii) Διότι, σε αντίθεση με την πολιτική δίκη⁹⁸, στη διοικητική δίκη οι λόγοι ανακοπής δεν μπορούν να θεμελιώσουν λόγο αναιρέσεως⁹⁹.
- (iv) Διότι ο ΚΔΔικ δεν εμπεριέχει διάταξη ανάλογη με αυτή του άρθρου 162 § 4 του προϊσχύσαντος ΚΦΔ, το οποίο προέβλεπε ότι «δεν επιτρέπεται άλλη ανακοπή κατά της ίδιας αποφάσεως ή κατά της αποφάσεως που απέρριψε προηγούμενη ανακοπή». Δεν εμπεριέχει επίσης διάταξη ανάλογη με αυτή του προϊσχύσαντος άρθρου 507 § 3 ΚΠολΔ.

V. Σχέση της ανακοπής ερημοδικίας προς άλλα ένδικα μέσα

1. Ανακοπή ερημοδικίας στην έφεση

Η ανακοπή ερημοδικίας είναι τακτικό ένδικο μέσο και ως τέτοιο προηγείται 1203 των εκτάκτων ενδίκων μέσων. Προβλήματα εμφανίζει η σχέση της με το επίσης τακτικό ένδικο μέσο της εφέσεως, τα οποία αντιμετωπίζονται –όχι όμως με απόλυτη σαφήνεια– στο άρθρο 93 § 2 ΚΔΔικ.

Από την ερμηνεία πάντως της εν λόγω διατάξεως μπορούν να αντληθούν δύο βασικά συμπεράσματα:

- (i) Από την ιστορική ερμηνεία του άρθρου 93 § 2 ΚΔΔικ¹⁰⁰ και από τη συνδυασμένη γραμματική ερμηνεία των εδαφίων α' και β' της εν λόγω διατάξεως συνάγονται τα ακόλουθα. Ο διάδικος μπορεί κατ' επιλογή του να ασκήσει ανακοπή ερημοδικίας ή έφεση, αν όμως προτιμήσει την άσκηση εφέσεως δεν μπορεί με αυτή να προβάλει λόγους ανακοπής ερημοδικίας. Η ανακοπή είναι, υπό αυτή την έννοια, *αποκλειστικό ένδικο βοήθημα*¹⁰¹.
- (ii) Όπως προκύπτει από το εδάφιο β' του άρθρου 93 § 2 ΚΔΔικ έφεση μπορεί να ασκηθεί μόνο κατά της αποφάσεως που απορρίπτει την ανακοπή ερημοδικίας

Κ. Τσάτσου, σ. 700 = Νομικές μελέτες Ι, σ. 282 (η ανακοπή ερημοδικίας ως «επεισόδιο» στην ομαλή δικονομική ροή που δεν μπορεί να επαναλαμβάνεται).

98. Βλ. ΟΛΑΠ 28/1994, ΕλλΔνη 1994.581 = ΝοΒ 1996.46.

99. ΟΛΣΤΕ 360/1992, ΔΦΝ 1993.382 = ΔΔ 1992.291, ΣΤΕ 2958/1995, ΔΔ 1997.333, ΟΛΣΤΕ 355/1992, ΔΔ 1992.799. Μειοψηφία ενός μέλους της ΟΛΣΤΕ 355/1992 βασίζει την αντίθετη άποψη στην ανεξάρτητη γενική διατύπωση του άρθρου 56 § 1 (γ) π.δ. 18/1989 και την ανυπαρξία ρητής αντιθέτου διατάξεως.

100. Σύμφωνα με την Αιτιολογική Έκθεση του άρθρου 93 § 2 ΚΔΔικ η διάταξη εισάγει τον κανόνα ότι ο διάδικος μπορεί, εφόσον συντρέχει περίπτωση να ασκήσει κατ' επιλογή του είτε ανακοπή ερημοδικίας είτε έφεση. Αν προτιμήσει την άσκηση εφέσεως δεν μπορεί να προβάλει με αυτήν λόγο ανακοπής ερημοδικίας. Έτσι και Πανταζάτος, ΕΔΚΑ 2002.732, Σοϊλεντάκης, Η ερημοδικία στη διοικητική δίκη, 1994, σ. 124-125 (προκειμένου να μη χαθεί ένας βαθμός δικαιοδοσίας). Έτσι και προ του ΚΔΔικ οι ΣΤΕ 258/1993, ΔΔ 1994.213, 5015/1996, ΔΦΝ 1997.236, 6115/1996, ΔΔ 1998.1163, ΔΕφθεσ/κης 616/1996, ΔΔ 1998.112. Πάντως η διατύπωση του άρθρου 95 ΚΔΔικ δεν είναι σαφής. Πρβλ. Λαζαράτο, Εφαρμογές ΙΙΙ, σ. 39-40 (αρ. 21). Πρβλ. επίσης το παλαιότερο άρθρο 515 ΚΠολΔ.

101. Έτσι ΣΤΕ 3493/2004, ΔΔ 2005.1437, ΣΤΕ 1583/2008, 2876/2010. Η ανακοπή είναι αποκλειστική, με την έννοια ότι οι σχετικοί λόγοι μπορούν να προβληθούν μόνο με αυτό το ένδικο μέσο και όχι με έφεση και μάλιστα μόνο ενώπιον του δικαστηρίου στο οποίο εχώρησε η πλημμελής συζήτηση της υποθέσεως και όχι ενώπιον ανώτερου δικαστηρίου.

και όχι κατά της αρχικής απόφασης, αφού σύμφωνα με το εδάφιο α' η άσκηση ανακοπής ερημοδικίας κατ' αυτής αποκλείει αυτομάτως την άσκηση εφέσεως.

Με την έφεση αυτή που ασκείται κατά της απόφασης που απορρίπτει ανακοπή ερημοδικίας ο εκκαλών μπορεί να προβάλει μόνο λόγους ουσίας που αφορούν την ανακοπτόμενη αρχική απόφαση και όχι εκ νέου τους λόγους της ασκηθείσας ανακοπής ερημοδικίας, διότι κάτι τέτοιο θα ισοδυναμούσε με την απαγορευμένη κατ' άρθρο 85 § 2 ΚΔΔικ επανάσκηψη του ίδιου ένδικου μέσου κατά της αυτής απόφασης (κανόνας της άπαξ ασκήσεως του ένδικου μέσου).

2. Ανακοπή ερημοδικίας και αναίρεση

- 1204 Για το παραδεκτό της ασκήσεως αιτήσεως αναίρέσεως δεν είναι απαραίτητη η άσκηση ανακοπής. Ο διάδικος, όμως, που παραλείπει την άσκηση ανακοπής και ασκεί ευθέως αναίρεση κατά της ερήμην εκδοθείσας απόφασης, δεν μπορεί με αυτήν να προβάλει λόγους ανακοπής ερημοδικίας, ήτοι λόγους που αφορούν τη μη κλήτευσή του ή τη μη νόμιμη κλήτευσή του κατά τη δίκη ενώπιον του διοικητικού δικαστηρίου¹⁰².

VI. Η απόφαση επί της ανακοπής ερημοδικίας

- 1205 Το δικαστήριο θα εξετάσει αρχικώς το παραδεκτό της ανακοπής ερημοδικίας και στη συνέχεια το βάσιμο των προβαλλόμενων με αυτή λόγων¹⁰³. Αν κάποιος λό-

102. ΣτΕ 746/2017, 3514/2017, 903/2015, 4326/2014, 3213/2006, 2308/2009, 3749/2010, ΟλΣτΕ 693/2014, 360/1992, ΔΦΝ 1993.1382 = ΔΔ 1992.291, ΟλΣτΕ 355/1992, ΔΔ 1992.799, ΣτΕ 2958/1958, ΔΔ 1997.333.

103. 103. Οι λόγοι ανωτέρας βίας θα πρέπει να προβάλλονται με το δικόγραφο της ανακοπής δυνάμενοι να αναπτύσσονται περαιτέρω με υπόμνημα. (ΟλΣτΕ 1913/2001, ΔΔ 2002.912-914, ΣτΕ 3177/2002). Για την απόδειξη του λόγου ανωτέρας βίας μπορεί να χρησιμοποιηθεί και το αποδεικτικό μέσο των μαρτύρων (ΣτΕ 26/1990, ΔΚΑ 1990.662). Η νομολογία αυτή προέρχεται από την αίτηση επανασυζητήσεως του π.δ. 18/1989. Στο πεδίο του ΚΔΔικ, τίθενται τα ακόλουθα ερωτήματα: (i) Ο λόγος ανωτέρας βίας θα πρέπει να αναπτύσσεται μόνο με το υπόμνημα προ της συζητήσεως (που επιτρέπεται και στον ΚΔΔικ) ή μόνο με τα δύο υπομνήματα μετά της συζήτησης του άρθρου 138 ΚΔΔικ; (πρώτο ερώτημα). (ii) Τα αποδεικνύοντα τον λόγο ανωτέρας βίας στοιχεία ως πότε πρέπει να υποβάλλονται; (δεύτερο ερώτημα). (iii) Είναι δυνατή η συμπλήρωση αορίστου λόγου ανακοπής ερημοδικίας με το υπόμνημα; (τρίτο ερώτημα). Επί του πρώτου ερωτήματος η ΟλΣτΕ 1913/2001 δεν κάνει διάκριση. Στα τδδ θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι οι λόγοι μπορούν να αναπτυχθούν και με τα υπομνήματα του άρθρου 138 ΚΔΔικ, διότι αυτά αποτελούν τα κατ' εξοχήν υπομνήματα της δίκης ουσίας. Επί του δευτέρου ερωτήματος η απάντηση είναι μονοσήμαντη. Τα αποδεικτικά στοιχεία πρέπει να προσκομίζονται προαποδεικτικώς μέχρι την προτεραία της δικασίμου κατ' άρθρο 150 § 1 εδ. α' ΚΔΔικ. Επί του τρίτου ερωτήματος η θεώρηση του διοικητικού δικονομικού δικαίου είναι ανύπαρκτη. Το ζήτημα ερίζεται στον χώρο του αστικού δικονομικού δικαίου. Ανεπίτρεπτη είναι η συμπλήρωση αορίστου λόγου κατά τις ΑΠ 75/1924, Θεμ. ΛΕ' 403, Εφθεσ/κης 1703/1989, Αρμ 1990.1121. Επιτρεπτή αντίθετα είναι αυτή η ενημέρωση κατά την ΕιρΠιερ 43/1973, ΑρχΝ 1974.175 και τον Αρβανιτάκη, Αρμ 1990.1121. Νομίζουμε ότι η πρώτη άποψη περί ανεπιτρεπτού συμπληρώσεως αορίστου λόγου ανακοπής ερημοδικίας είναι ορθότερη. Πρώτον, διότι σ' αυτό το συμπέρασμα οδηγεί η προσεκτική ανάγνωση της ΟλΣτΕ 1913/2001 και δεύτερο διότι ο αόριστος λόγος ισοδυναμεί με μη προβολή λόγου ανακοπής. Διαφορετική αντιμετώπιση θα οδηγούσε σε καταστρατήγηση της ΟλΣτΕ 1913/2001.

Η ανακοπή ερημοδικίας

γος ανακοπής θεωρηθεί βάσιμος, το δικαστήριο θα εξαφανίσει σε ένα πρώτο στάδιο την προσβληθείσα απόφαση και θα προχωρήσει σε ένα δεύτερο στάδιο στην εκδίκαση της διαφοράς (άρθρο 91 ΚΔΔικ)¹⁰⁴.

Τόσο η κρίση περί παραδοχής της ανακοπής όσο και η κρίση επί της νέας συζήτησεως της υποθέσεως θα καταχωριστούν στην ίδια απόφαση.

Η νέα συζήτηση της υποθέσεως μετά την αποδοχή της ανακοπής ερημοδικίας δεν θα συνιστά νέα δίκη αλλά *συνέχιση* της παλαιάς. Η νέα αυτή συζήτηση θα είναι πρώτη για τον ανακόπτοντα, όχι, όμως, και για τον καθ' ου η ανακοπή.

---

104. Βλ. ΣτΕ 3226/2009.